UDK: 27-732.3-675
27-9"03"
27-9:929 Konstantin I.
DOI: https://doi.org/10.64356/2233-1387.2026.30.1.73
Stručni članak
Primljeno: veljača 2026.

Milenko KREŠIĆ
Univerzitet u Sarajevu – Katolički bogoslovni fakultet
Josipa Stadlera 5
BiH – 71 000 Sarajevo
milenkokresic1@gmail.com

NICEJSKI KONCIL: POVIJESNI KONTEKST, TIJEK I ULOGA CARA KONSTANTINA

Sažetak

U radu je obrađen povijesni kontekst sazivanja, tijek i uloga cara Konstantina s obzirom na Nicejski koncil 325. godine. Tema je obrađena u pet poglavlja. U prvom poglavlju obrađeno je zatečeno stanje Crkve na Istoku nakon što je Konstantin ovladao i tim dijelom Carstva. Drugo poglavlje govori o Konstantinovim prvim koracima u rješavanju zatečenih problema. Treće i četvrto poglavlje obrađuju sazivanje i tijek koncila i peto, posljednje poglavlje završetak koncila i neposredne postkoncilske aktivnosti cara Konstantina. Rad je rađen uglavnom na temelju izvorne građe, tj. na temelju djela antičkih crkvenih povjesničara: Euzebija, Sokrata, Sozomena, Teodoreta Cirskog, Filostorgija i Rufina iz Antiohije dostupnih u talijanskom i engleskom prijevodu te suvremene literature ponajviše na temelju studije Henryka Pietrasa „Concilio di Nicena (325) nel suo contesto". Nakon što je ovladao istočnim dijelom Carstva, car se susreo s tri velika problema Crkve na Istoku: problemom neujednačenog dana slavljenja Uskrsa, Arijevom kontroverzijom i Melicijevim raskolom. U svojstvu Pontifexa Maximusa probleme je pokušao riješiti šaljući u misiju na istok biskupa Hozija iz Kordobe. Hozije nije uspio riješiti probleme „na licu mjesta" te je sazvao „veliki koncil" u Anciri koji je car Konstatnin premjestio u Niceju očito smatrajući da će njegova prisutnost i carski autoritet doprinijeti bržem i lakšem rješavanju problema. Tako je i bilo. Prema Euzebiju, car je moderirao koncilom i odigrao presudnu ulogu u donošenju bitnih odluka. Arijevo učenje je osuđeno, doneseno je pravovjerno Nicejsko vjerovanje, dogovoren je zajednički dan slavljenja Uskrsa i riješen je Melicijev slučaj.

Ključne riječi: *Nicejski koncil, uloga cara Konstantina, Arijevo naučavanje, Uskrs, Nicejsko vjerovanje.*

Uvod

Prošle, 2025. godine obilježena je 1700. obljetnica Nicejskog koncila. Ova velika obljetnica bila je prilika da se važnost toga prvog ekumenskog koncila, na kojem je donesena prva sveopća ispovijest vjere i

određen datum slavljenja Uskrsa za cijelu Crkvu, uz ostale manje važne odredbe, ponovno aktualizira u našem vremenu. Tako je i Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu u studenom prošle godine organizirao međunarodni simpozij na temu *Nicejski koncil i njegovo nasljeđe* na kojem je zadaća autora ovih redaka bila obraditi povijesni kontekst koncila i ulogu cara Konstantina. Tema do sada nije, osim usputno u pojedinim priručnicima crkvene povijesti, obrađivana u hrvatskoj crkvenoj historiografiji stoga je za njezinu obradu bilo potrebno posegnuti za starim, odnosno antičkim crkvenim povjesničarima i dostupnom literaturom na stranim jezicima. Od starih crkvenih povjesničara u radu su korišteni Euzebije Cezarejski i njegovo djelo *Vita Constantini* kao prvotni izvor te crkvene povijesti od Gelazija (kraj 4. st.), Sokrata, Sozomena, Teodoreta Cirskog, Filostorgija i Rufina iz Antiohije, crkvenih povjesničara s početka i sredine 5. stoljeća. Gelazijeva i Filostorgijeva povijest nisu sačuvane cjelovite, nego samo u fragmentima kod drugih autora. Euzebijevo djelo korišteno je u talijanskom, a djela spomenutih povjesničara u engleskom prijevodu koji se nalazi na internetskoj stranici *Fourth century Christianity - https://www.fourthcentury.com/early-church-historians/*. Radu je uvelike koristilo djelo Henryka Pietrasa, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto* te Berardinovi radovi o Uskrsu i Fernandezov rad o sazivanju koncila. U prvom poglavlju obrađeno je zatečeno stanje Crkve na Istoku nakon što je Konstantin ovladao i tim dijelom Carstva. Drugo poglavlje govori o Konstantinovim prvim koracima u rješavanju zatečenih problema. Treće i četvrto poglavlje obrađuju sazivanje i tijek koncila i peto, zadnje poglavlje završetak koncila i neposredne postkoncilske aktivnosti cara Konstantina.

1. Zatečeno stanje Crkve na Istoku

Nakon što je ovladao istočnim dijelom Carstva nakon pobjede nad Licinijem u rujnu 324. i ulaskom u njegovu prijestolnicu Nikomediju, car se morao susresti s činjenicom da je Crkva na Istoku, slično kao i na Zapadu kad je ovladao ovim dijelom Carstva, odnosno sjevernom Afrikom gdje je buktio donatistički spor, razdijeljena raznim sporovima i nesporazumima koji su prijetili njezinu jedinstvu.

Tu je prije svega bio problem datuma slavljenja Uskrsa. Osim različitog datuma zbog računanja vremena prema lokalnim kalendarima, među kojima su bili najrasprostranjeniji makedonski prema kojem se ravnala Crkva u Antiohiji i Palestini i onaj koji se koristio u Egiptu,[1] neke su

1 O kalendarima: Angelo Di BERARDINO, „Concilio di Nicea: la fine della controversia sulla data di Pasqua?“, *Anuario Historia de la Iglesia*, 32 (2023.), 219.

Crkve na Istoku, Atanazije navodi da su to bile Crkve u Siriji, Ciliciji i Mezopotamiji,[2] slavile Uskrs istoga dana kad i Židovi Pashu, tj. 14. *Nisana*. Zbog slavljenja Uskrsa na dana 14. *Nisana* u povijesti su ostali zapamćeni kao *quatrodecimani*.[3] Budući da je mjesec *Nisan* bio prvi mjesec u godini i mogao je pasti u različito vrijeme, zavisno od prijašnje godine koja je mogla imati 12 ili 13 mjeseci, događalo da se da je Uskrs jedne godine slavljen prije proljetnog ekvinocija, a druge poslije njega, što je značilo, računajući prema julijanskom kalendaru, da je jedne godine mogao biti slavljen dva puta, a druge nijednom. Za razliku od ovih Crkava druge Crkve na Istoku slijedile su aleksandrijsku praksu koja je Uskrs slavila počevši od proljetne ravnodnevnice u nedjelju poslije 14. *Nisana*.[4] Zbog toga su prozvani *domenicali*.

Osim problema slavljenja datuma Uskrsa u Aleksandrijskoj Crkvi postojao je i problem Melicijeva raskola i Arijeva naučavanja. Biskup Likapolisa Melicije u vrijeme progonstava 303.-312. postao je vođa jedne rigorističke struje u Egiptu, tzv. egipatskog donatizma koja je smatrala da oni koji su apostazirali ili su pobjegli pred progonstvima nisu dostojni crkvene službe te je postavio „vlastite" biskupe i svećenike na upražnjena mjesta čak i na ona čiji su pastiri bili u zatvoru, što je nakon progonstva značilo raskol.[5] Neposredno prije Konstantinova dolaska na Istok, pojavio se problem Arijeva naučavanja koji tvrdio da Isus Krist nije pravi Bog, odnosno da nije iste naravi kao i Otac

2 Atanazija spominje Berardino u: Angelo Di BERARDINO, „L'imperatore Costantino e la celebrazione della Pasqua", *Costantino il Grande dall'antichità all'umanesimo. Colloquio sul Cristianesimo nel mondo atico, Mercata 18 – 20 Dicembre 1990.*, Tomo I, Giorgio BONAMENTE – Franca FUSCO (a cura di), (Macerata: Macerata Sans date, 1992.), 368.

3 Ovaj problem u Istočnoj Crkvi poznat je još od ranije iz vremena pape Viktora I. (189.-198.) koji je *quatrodecimanima* prijetio isključenjem iz Crkve. Pogledati više s popisom literature: Karl Suso FRANK, *Manuale di storia della Chiesa antica* (Vaticano: Libreria editrice vaticana, 2000.), 153-154. I na Zapadu su postojali različiti datumi slavljenja Uskrsa, istina bez *quatrodecimana*, do koncila u Arlesu 314. gdje su koncilski oci odluči da o danu i vremenu slavljenja Uskrsa odluči rimski biskup i tome obavijesti ostale Crkve „da ga slavimo u cijelome svijetu istoga dana i u isto vrijeme". A. Di BERARDINO, „L'imperatore Costantino e la celebrazione della Pasqua", 365; A. Di BERARDINO, „Concilio di Nicea: la fine della controversia sulla data di Pasqua?", 220-221.

4 U Aleksandriji su također postojali razni izračuni datuma slavljenja Uskrsa. Međutim, od vremena biskupa Petra I. (+311) uveden je princip koji će kasnije prihvatiti sve Crkve da se Uskrs mora slaviti poslije proljetnog ekvinocija. A. Di BERARDINO, „Concilio di Nicea: la fine della controversia sulla data di Pasqua?", 219. O problemu dana slavljenja Uskrsa pogledati također: Henryk PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto* (Roma: Gregoriana & Biblical Press, 2021.), 112-113.

5 O Melicijevoj šizmi ukratko: H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 87.

i da je bilo vrijeme kad on nije postojao. Arijevo naučavanje proširilo se na skoro cijelu Crkvu Istoka. Euzebije u carevu životopisu ovaj slučaj naziva „moćnim ognjem" koji je i biskupe i vjerni puk podijelio u dva neprijateljska tabora te je došlo čak dotle da je ozbiljnost vjerskih istina postala „predmetom ruganja čak i u kazalištima nevjernika".[6] Naime, učeni teolog antihoijske škole Arije, rođeni Libijac, prezbiter u Aleksandriji počeo je negdje oko 320. iznositi svoj nauk o Logosu i njegovu odnosu prema Ocu koji su jedni prihvaćali, drugi odbacivali. Prema Sozomenu, crkvenom povjesničaru sredine 5. st., aleksandrijski biskup Aleksandar, nakon što je saslušao Arija i suprotnu stranu koja je naučavala *istobitnost* Oca i Sina, naredio je Ariju da napusti svoje učenje.[7] Kad je Arije to odbio, Aleksandar je sazvao koncil egipatskih i libijskih biskupa, njih oko stotinu, koji je Arija i njegove pristaše isključio iz Crkve. Među isključenima su bila i dva biskupa, Sekundo i Toena.[8]

6 U ovom radu korišten je talijanski prijevod Euzebijeva djela: Eusebio di Cesarea, *Vita di Costantino,* Laura FRANCO (a cura di), (Milano: BUR, 2009.), II, 61, 4-5 (dalje u tekstu: Euzebije, VC), II, 61, 4-5. Podatak donosi i Sokrat: *Historia Ecclesiastica* (dalje: HE), I, 6. Ovdje će biti korišten Zenosov engleski prijevod objavljen u: *From Nicene and Post-Nicene Fathers,* Secend Series, vol. 2, Edited by Philip Schaff and Henry Wase (Buffalo, NY: Christian literature Publisching Co., 1890.) revidiran od Kevina Knighta dostupan na internetskoj stranici *Fourth century Christianity* - https://www.newadvent.org/fathers/2601.htm (pristup: 7. 2. 2026.). Dalje u tekstu neće biti navođena internetska stranica, nego samo Sokrat, HE, broj knjige i poglavlja. To vrijedi i za ostale antičke crkvene povjesničare.

7 Sozomen, *Historia Ecclesiastica* (dalje: HE), I, 15. prema Hartranfovu engleskom prijevodu objavljenom u: *From Nicene and Post-Nicene Fathers* dostupnom na internetskoj stranici*Fourth century Christianity* - https://www.newadvent.org/fathers/2601.htm (pristup: 22. 1. 2026.). Teodoret Cirski piše da je Arije iz zavisti što nije postao aleksandrijski biskup tražio priliku za raspravu i svađu. Kad je javno počeo iznositi svoj nauk o „neistobitnosti sina", Aleksandar ga je najprije pokušao uvjeriti u njegovu zabludu. Kad nije uspio, isključio ga je iz reda svećenstva. Teodoret Cirski, *Historia Ecclesiastica*, I, 4. prema Jacksonovu engleskom prijevodu, objavljenom u *From Nicene and Post-Nicene Fathers*, vol. 3, dostupnom na internetskoj stranici *Fourth century Christianity* - https://www.newadvent.org/fathers/2702.htm (pristup: 22. 1. 2026.).

8 O sazivanju egipatskih i libijskih biskupa te isključenju Arija i njegovih pristaša, među kojima su bili Sekundo i Teona, govori se u pismu biskupa Aleksandra iz Aleksandrije biskupima. Pismo donosi Sokrat u svojoj *Povijesti*. Sokrat, HE, I, 6, 4-30. U grčkom originalu i talijanskom prijevodu s analizom nalazi se kod Pietrasa: H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 30-40. Sozomen također spominje sazivanje sabora bez detalja o isključenju Arija i njegovih pristaša. Sozomen, HE, I, 15. Na koncil vjerojatno aludira i car Konstanin u pismu Aleksandru i Ariju kada piše: „Kad si ti, Aleksandre, pitao biskupe što svaki od njih misli o jednom odlomku sadržanom u zakonu, ili radije o jednoj točki nebitnoj za određeni problem, a ti Arije nepromišljeno odgovorio […]." Euzebije, VC, II, 69:1. Cijelo pismo: Euzebije, VC, II, 64-72. Dio Konstantinova pisma donosi također Sokrat: Sokrat, HE, I, 7.

Arije znajući da o ovome pitanju ne postoji jedinstveno mišljenje ni u Egiptu ni izvan njega, odlučio je ne pokoriti se biskupu Aleksandru i egipatsko-libijskom koncilu, nego se izboriti za svoje mišljenje.[9] Stvar je postala „svjetski poznata", odnosno dobila općecrkveno značenje kad je o svojem mišljenju, raspravama i odlukama u Aleksandriji obavijestio druge biskupe, osobito Euzebija, biskupa carske prijestolnice Nikomedije, zatraživši od njih da njega i njegove pristaše zaštite kod biskupa Aleksandra.[10] Sozomen u svojoj *Crkvenoj povijesti* piše: „Ova im je mjera bila od velike koristi, jer su se njihova učenja na taj način naširoko proširila, a pitanja koja su pokrenuli postala su predmet rasprave među svim biskupima."[11] Prateći dalje kronologiju prema Sozomenu, koja je najdetaljnija, neki su biskupi pisali Aleksandru da ne prima Arija i njegove pristaše u crkveno zajedništvo dok su mu drugi savjetovali suprotno. Kad je Aleksandar „uvidio da mnogi koji su bili cijenjeni zbog uzorna ponašanja i ugledni zbog snage govora, drže Arijevu stranu, a osobito Euzebije, predstojnik crkve u Nikomediji — čovjek znatna znanja i velikog ugleda na dvoru, uputio je pismo biskupima svih Crkava tražeći od njih da ne održavaju zajedništvo s njima."[12] Aleksandrov postupak bio je uobičajen za ono vrijeme. Shvativši da je pitanje prešlo lokalne granice o Arijevu slučaju, odnosno o isključenju Arija i njegovih pristaša iz crkvenog zajedništva, obavijestio je ostale biskupe. Sozomen dalje navodi da je ovo pismo „još više raspalilo žar" te da je sukob postao žešći. Prema njemu potom su održana dva pokrajinska koncila, jedan u Bitiniji, odnosno u Nikomediji, drugi u Palestini, odnosno Cezareiji. S koncila u Bitiniji, kojemu je u pravilu morao presjedati Euzebije Nikomedijski, upućeno je pismo svim biskupima da budu u zajedništvu s arijevcima kao onima koji ispovijedaju pravu vjeru tražeći od Aleksandra da to isto učini. Koncil u Palestini, koji su sazvali Euzebije Cezarejski, Paolin iz Tira i Patrofilio iz Skitapolija,

9 Njegovo učenje nije bila potpuna novost. Pojavljuje je kod apologeta 2. st., posebno kod Origena. G. BARDY, „Le origini dell'arianesimo ed il concilio di Nicea", *Storia della Chiesa dalle origini alle nostri giorni III/1: dalla pace Costantiniana alla morte di Teodosio (313-395),* serija: FLICHE-MARTIN (Torino: S.A.I.E.: 1972.) 91-92. Pogledati također: H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 13.

10 Arijevo pismo Euzebiju iz Nikomedije: Teodoret: HE, I, 5. Također cijelo pismo na grčkom i u talijanskom prijevodu prema Teodoretu: H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 43-49. Pismo počinje riječima: „Najljubljenijem Božjem čovjeku, vjernom i pravovjernom Euzebiju, od Arija, nepravedno progonjenog od oca Aleksandra zbog istine koja sve pobjeđuje i koju također ti braniš, pozdrav u Gospodinu." Teodoret, HE, I, 5.

11 Sozomen, HE, I, 15.

12 Sozomen, HE, 1,15. Aleksandrovo pismo: Sokrat, HE, I, 6.

preporučio je da se Arija i njegove pristaše vrati u crkvenu službu, odnosno da im se dopusti da u crkavama okupljaju narod kao i prije, ali su mu naložili „da se pokori Aleksandru i zapovjedili mu da neprestano nastoji biti ponovno primljen u mir i zajedništvo s njime".[13]

2. Prvi Konstantinovi koraci

Zatekavši ovakvo stanje Crkve na Istoku, car Konstantin svjestan svoje službe *Pontifexa Maximusa* i želeći sačuvati mir i blagostanje Carstva, poslao je u Aleksandriju svojega provjerenog savjetnika biskupa Hozija iz Kordobe.[14] Naime, dužnost *Pontifexa Maximusa*, naslov koji je nosio Konstantin, i to ne samo nosio nego i primjenjivao njegov sadržaj, kao i njegovi prethodnici počevši od Augusta (63 pr. K – 14. p. K.), ali i njegovi nasljednici, obuhvaćala je između ostalih i sljedeća pitanja: *de sacris* – bdjeti da javne molitve upućene bogovima budu izgovorene točno, jer bogovi neće tolerirati nikakvu spontanost u molitvi, i *de ferris* – isključivo pravo uređivanja kalendara. Osim toga *Pontifex Maximus* imao je obvezu regulirati skladan odnos religija u Carstvu te čuvati „svete knjige" u kojima su bile zapisane molitve svih priznatih religija za javnu upotrebu.[15] Stoga, u Konstantinovu pismu koje je Hozije ponio u Aleksandriju, a koje je bilo upućeno biskupu Aleksandru i Ariju, kao prvotna Konstantinova nakana stoji da mu je namjera „ujediniti u dosljednosti jednog jedinstvenog gledišta vjerska uvjerenja svih pokrajina".[16] Pietras smatra da Hozije

13 Sozomen, HE, 1,15. Grčki tekst s talijanskim prijevodom također u: H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 27. O koncilu u Nikomediji i Cezareji: G. BARDY, „Le origini dell'arianesimo ed il concilio di Nicea", 95, 97-98.

14 Euzebije u *Vita Constantini* ne spominje Hozija, nego samo piše da je Car poslao u Aleksandriju jednog od svetih ljudi koji su bili dio njegove pratnje, kojeg je dobro poznavao, koji je bio cijenjen zbog svojega mudrog načina života i zbog svojih kreposti. Euzebije, VC, II, 63. Teodoret također ne spominje ime, nego samo piše da je u Aleksandriju poslao „glasnika poznata po svojoj oštroumnosti". Teodoret, HE, I, 7. Sokrat i Sozomen izričito navode da je to bio Hozije iz Kordobe. Sokrat, HE, I, 17; Sozomen, HE, I, 16. Na temelju ovih podataka i uloge koju je Hozije imao na Konstantinovu dvoru, historiografija je uglavnom suglasna da se radilo o Hoziju iz Kordobe. Pogledati: G. BARDY, „Le origini dell'arianesimo ed il concilio di Nicea", 98; Karl BAUS – Eugen EWIG, „Crkva od Niceje do Kalcedona", *Velika povijest Crkve,* Hubert JEDIN (ur.), Vjekoslav BAJSIĆ (prev.), (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1995.), 22; K. S. FRANK, *Manuale di storia della Chiesa antica*, 274.

15 U ulozi *Pontifexa Maximusa*: H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 90-91. O njegovoj ulozi u uređivanju kalendara također: A. Di BERARDINO, „Concilio di Nicea: la fine della controversia sulla data di Pasqua?", 222-223.

16 Euzebije, VC, II, 65,1.

nije bio samo carev izaslanik u Aleksandriji nego i na cijelom Istoku na što upućuje njegov boravak u Antiohiji nakon Aleksandrije.[17] Koje je još zadatke, osim aleksandrijskih slučajeva, Hozije imao obaviti na Istoku, nije poznato jer od Konstantinovih uputa Hoziju sačuvano je samo pismo koje je car poslao Aleksandru i Ariju. S velikom vjerojatnošću može se pretpostaviti da Arijev slučaj u početku nije bio glavni zadatak njegove misije. On će tek postati poslije nakon što se Hozije s njim podrobnije upoznao u Aleksandriji i na Istoku. Car je istina, kako se vidi iz njegova pisma biskupu Aleksandru i Ariju, slučaj smatrao opasnim zbog razdora koji je izazvao, ali beznačajnim zbog predmeta rasprave, te je pozvao biskupa Aleksandra i svećenika Arija da se jedan drugom ispričaju i tako pomire.[18] Većim problemom u Aleksandriji smatrao je izgleda Melicijev raskol. To bi se moglo zaključiti iz Euzebijava uvoda u ovu tematiku. Naime, Euzebije piše: „Neki su u samoj Aleksandriji raspravljali poput djece [ili žestoko] o najuzvišenijim temama, dok su se drugi u cijelom Egiptu i gornjoj Tebaidi razilazili oko jednog davnog pitanja koje se već prije bilo pojavilo, pa su se tako Crkve posvuda našle podijeljene."[19] Prema Sozomenu osim ova dva slučaja Hozije je imao također zadatak pomiriti i one „koji su se na Istoku sporili oko Uskrsa."[20]

Konstantin je spomenuto pismo napisao, odnosno Hozije je morao otputovati u Aleksandriju, nedugo nakon što je Konstatnin porazio Licinija i ušao u njegovu prijestolnicu Nikomediju, tj. najranije oko 20. rujna 324. te najkasnije 12. studenoga iste godine jer su na taj datum su Rimljani zatvarali sve luke na Mediteranu i proglašavali more zatvorenim za plovidbu (*mare clausum*). Hozije je morao biti u Aleksandriji prije toga datuma. Prema Atanaziju Hozije je u Aleksandriji vjerojatno krajem 324. predsjedao jednim koncilom na kojem se raspravljalo o Melicijevu raskolu.[21] Hozije nije mogao računati na povratak u Nikomediju prije proljeća, tj. prije 10. ožujka, kad su se ponovno otvarale luke za prekomorsku plovidbu „ako je bio hrabar i ako je mogao naći neki brod". Inače, normalna plovidba preko mora počinjala je tek 25.

17 H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 88.

18 Euzebije, VC, II, 68-70.

19 Euzebije, VC, II, 62. Prevoditeljica Euzebijeva djela na talijanski grčku riječ „νεανικως" prevela je s „violentamente", s tim da je u bilješci navela i drugu mogućnost, tj. „puerilmente". Prevoditelji na engleski odlučili su za riječ „lik juveniles" kao i Pietras „come bambini". Eusebio, VC, II. 62, bilj. 50; Eusebius, *Life of Constantine*, Averil CAMERON – Stuard G. HALL (prev. i prir.), (Oxford: Clarendon Press: 1999.), II, 62; H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 89.

20 Sozomen, HE, I, 15.

21 H. PIETRAS, Concilio di Nicena (325) nel suo contesto, 59.

ožujka nakon proljetnih oluja.[22] Stoga je prihvatljivija kronologija da je Hozije nakon Aleksandrije otišao u Antiohiju gdje je predsjedao jednom koncilu početkom 325. godine. Do Antiohije je mogao doploviti nekim malim lađama koje su plovile priobalnim lukama. Podatak o tome koncilu nalazi se samo u jednom sinodalnom pismu sačuvanom u sirijskom prijevodu o kojem će biti riječi. Euzebije o njemu ne donosi ni riječi, što je razumljivo znajući što se s njim dogodilo na tome koncilu. Također, ni ostali stari crkveni povjesničari, koji uglavnom slijede Euzebija, ne spominju ga. Na tom koncilu, kako stoji u spomenutom sinodalnom pismu upućenom biskupu Aleksandru, biskupu Novog Rima, tj. Konstantinopola, koje je potpisao Hozije zajedno s 59 biskupa, doneseno je prvo vjerovanje u povijesti Crkve izglasano na nekom koncilu i potpisano od biskupa.[23] Na početku toga pisma, čiji je sastavljač Hozije, stoji da se s problemima u antiohijskoj Crkvi upoznao tek kad je tamo došao. On doslovno piše: „Jer kad sam došao u grad Antiohiju i vidio da je Crkva teško uznemirena kukoljem zbog nauka i podjela nekih osoba, učinilo mi se da ne bi bilo dobro da sam, vlastitom rukom, iskorijenim i uklonim to zlo, nego da je potrebno da i oni koji su istog mišljenja kao mi, naša subraća u službi – osobito oni koji žive u susjednim krajevima – upozore našu braću iz Palestine, Arabije, Fenicije, Celesirije, Cilicije i neke iz Kapadocije o tom hitnom i vrlo važnom pitanju, kako bismo zajedničkim razmatranjem i ispitivanjem mogli ispravno urediti stvari u Crkvi."[24] Koji su to problemi razdirali antiohijsku Crkvu? Na temelju ovih uvodnih riječi vidi se da su bili doktrinarne i disciplinarne naravi. Kako se može zaključiti iz ovoga pisma, problemi doktrinarne naravi bili su Arijevo učenje, a disciplinarne vjerojatno izbor i potvrda novog biskupa i nepoštovanje odluka Aleksandra Aleksandrijskog i egipatskog koncila u slučaju Arija. Naime, na antiohijskoj biskupskoj stolici u roku godinu-dvije dana promijenila su se trojica biskupa. Biskupa Filogonija, sljedbenika antiohijske škole, koji je umro krajem prosinca 323., zami-

22 H. PIETRAS, Concilio di Nicena (325) nel suo contesto, 113-114.

23 Pismo na grčkom i u engleskom prijevodu nalazi se na internetskoj stranici *Fourth century Christianity* - https://www.fourthcentury.com/urkunde-18/ (pristup: 28. 1. 2026.) U talijanskom prijevodu s objašnjenjima: H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 120-128.

24 Sinodalno pismo Aleksandru, biskupu Novog Rima: https://www.fourthcentury.com/urkunde-18/ (pristup: 28. 1. 2026.); H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 122. Također Fernandez u engleskom prijevodu: Samuel FERNÁNDEZ, „Who convened the first council of Nicea: Constantine or Ossius?", *The Journal of Theological Studies* 71 (2020.), 203.

jenio je biskup Paulin, teološki aleksandrijac koji je umro u posljednjim mjesecima 324. Nakon njega izabran je Eustahije, odlučni protivnik origenizma. Fernandez smatra da su možda neki „antikršćanski zakoni cara Licinija utjecali na to da neki od ovih izbora nisu održani na uobičajen način" i da zbog izmjene teoloških tradicija nije teško „zamisliti napetosti između frakcija" unutar antiohijske Crkve te da je u tome smislu Hozijeva misija „vjerojatno uključivala i potvrdu Eustahija kao antiohijskog biskupa".[25] O nepoštovanju odluka Aleksandra Aleksandrijskog i egipatskog koncila, Hozije piše: „Budući da je, naime, naš brat i sudrug u službi, časni i dragi Aleksandar, biskup Aleksandrije, izopćio iz Crkve neke od svojih svećenika koji su bili s Arijem – zbog hule koju su izrekli protiv našega Spasitelja, premda su i na taj način uspjeli zavesti neke svojim zlim naukom, tako da su ih ovi čak primili u zajedništvo –, stoga se svetom saboru učinilo prikladnim da se najprije ispita upravo to pitanje, kako bi, nakon što se na taj način zaštiti glavni član vjere koji se odnosi na otajstva po našem shvaćanju, i ostala pitanja mogla biti razmotrena svako zasebno."[26]

Nakon ovih riječi i nakon što su u središte rasprave stavili „mjere koje je poduzeo Aleksandar, biskup Aleksandrije, protiv onih koji su s Arijem", donijeli su vjerovanje koje je bilo antiarijansko. Vjerovanje nisu prihvatila trojica biskupa: Teodot iz Laodicije, Narcis iz Neronijade i Euzebije iz Cezareje. Njih je sabor isključio iz zajedništva, ali im je dao vremena da se pokaju do velikog svetog sabora koji je trebao biti u Anciri, današnjoj Ankari.[27]

3. Sazivanje koncila

Euzebije u *Vita Constantini,* kojeg slijedi većina antičkih povjesničara, piše da je koncil, nakon što je propala Hozijeva misija u Aleksandriji, sazvao car Konstantin i odredio da se ima održati u Niceji

25 S. FERNÁNDEZ, „Who convened the first council of Nicea: Constantine or Ossius?", 203-204.

26 Sinodalno pismo Aleksandru, biskupu Novog Rima: https://www.fourthcentury.com/urkunde-18/ (pristup: 28. 1. 2026.).

27 Sinodalno pismo Aleksandru, biskupu Novog Rima: https://www.fourthcentury.com/urkunde-18/ (pristup: 28. 1. 2026.), 8-14; H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 125-127. Pogledati također: S. FERNÁNDEZ, „Who convened the first council of Nicea: Constantine or Ossius?", 204-205.

u Bitiniji.[28] Međutim, ovaj podatak se ne slaže ni s podatcima koje nam pruža sinodalno pismo iz Antiohije upućeno biskupu Aleksandru ni s Konstantinovim pismom,[29] također sačuvano u sirijskom prijevodu, kojim poziva biskupe na koncil u Niceju. Postavlja se pitanje: Tko je sazvao koncil? Moglo bi se pomisliti da je car poslao Hozija u misiju s namjerom da ispita stanje Crkve na Istoku u svjetlu održavanja budućeg koncila. Ovu opciju bi trebalo odbaciti jer u carevu pismu Aleksandru i Ariju u Aleksandriji nema spomena nikakvu koncilu. Vidjeli smo da je Hozije u Egiptu sazvao jedan koncil na kojem se raspravljalo o Melicijevu raskolu. Isto Hozije čini u Antiohiji. Kad je došao u Antiohiju u kojoj je zatekao, kako je gore spomenuto, doktrinarni i disciplinarni nered, sazvao je koncil na kojem su isključena trojica spomenutih biskupa Teodot, Narcis i Euzebije do koncila u Anciri. Pismo ne objašnjava kako je došlo do sazivanja koncila u Anciri. Hozije samo piše da su im odlučili dati „mjesto za pokajanje i spoznaju istine — veliki i biskupski sabor u Anciri". Problem je nastao u Aleksandriji, raširio se po Palestini i istočnim provincijama, u nj je bio upleten i Euzebije iz Nikomedije u Bitiniji, vjerojatno je bio prisutan i u ostalim maloazijskim provincijama čiji biskupu nisu bili prisutni u Antiohiji. Prešao je lokalne granice i stoga je za njegovo rješavanje, prema mojem mišljenju, bio potreban veliki koncil koji je Hozije najavio u Anciri. Sve upućuje na to da je odluka o sazivanju ovoga sabora donijeta u Antiohiji. Nakon Antiohije Hozije je došao u Nikomediju gdje je obavijestio cara o velikim problemima i odluci da je sabor sazvao u Anciri. Na ovakav slijed događaja upućuje i pismo cara Konstantina, djelomično sačuvano u sirijskom prijevodu,

28 „Čim je doznao što je bilo rečeno i kad je uvidio da je pismo koje je poslao stanovnicima Aleksandrije bilo neučinkovito, nakon što je s najvećom pozornošću razmotrio problem, izjavio je da treba povesti rat kako bi se porazio podmukli neprijatelj koji je uznemiravao Crkvu. Tako je, kao da se stavlja na čelo božanske vojske kako bi ga napao, sazvao ekumenski sabor, pozivajući u uljudnim pismima biskupe da se požure okupiti sa svih krajeva svijeta. […] Određen je i grad koji je bio osobito prikladan za održavanje sabora i koji je ime dobio po „pobjedi", naime Niceja, u provinciji Bitiniji. "Euzebije, VC, III, 5, 3; 6, 1. Slično: Galezije, *Historia Ecclesiastica* (dalje: HE), F 11, str. 71. 73. Gelazijev izvještaj o Nicejskom koncilu korišten je s internetske stranice *Fourth century Christianity* - https://www.fourthcentury.com/gelasius-of-caesarea-ecclesiastical-history/ (pristup: 22. 1. 2026.) gdje se nalazi na grčkom izvorniku i u engleskom prijevodu. Sokrat, HE, I, 8.; Sozomen, I, 17; Teodoret, HE, I, 7; Rufin iz Akvileje, *Historia Ecclesiastica* X, 1. Korištena je Rufinova *Crkvena povijest* sa stranice *Fourth century Christianity - https://www.fourthcentury.com/rufinus-of-aquileia-ecclesiastical-history/* (pristup: 22. 1. 2026.).

29 Konstantinovo pismo na grčkom i u engleskom prijevodu: https://www.fourthcentury.com/urkunde-20/ (pristup: 22. 1. 2026.).

koje se često razumijeva kao carev poziv za sazivanje sabora u Niceji, međutim, kako ćemo vidjeti, to pismo govori samo o premještanju sabora iz Ancire u Niceju. Car doslovno piše: „Budući da je ranije dogovoreno da se sinoda biskupa sastane u Anciri u Galaciji, učinilo nam se iz mnogih razloga prikladnim da se sinoda okupi u Niceji, gradu Bitinije, i to kako zbog dolaska biskupa iz Italije i drugih europskih zemalja, tako i zbog ugodne klime, te zato da mogu i sam biti prisutan kao svjedok i sudionik onoga što će se ondje dogoditi."[30] Dakle, carev se poziv ne odnosi na sazivanje koncila, nego samo na premještanje iz Ancire u Niceju zbog veće pristupnosti, prikladnosti mjesta i same careve želje da sudjeluje na koncilu. Očito je car mislio da će njegova prisutnost i autoritet doprinijeti rješavanju problema. S obzirom na upućivanje poziva biskupima, na logistiku, tj. davanje besplatnog putovanja carskom poštom,[31] besplatnog smještaja jer biskupi su bili carevi gosti u Niceji, careve prisutnosti na koncilu može se reći da je car premještanjem koncila iz Ancire u Niceju odigrao glavnu ulogu u sazivanju koncila u Niceji.[32]

Osim pitanja tko je sazvao koncil, ostaje otvoreno pitanje i datuma njegova sazivanja. Antički crkveni povjesničar Sokrat piše, tvrdeći da je podatak pronašao u bilješkama koncilskih akata, da je sabor otvoren 20. svibnja 325. g.[33] Jedan drugi izvor potvrđuje boravak cara Konstantina u Niceji 23. svibnja iste godine.[34] Sokratov datum prihvaćaju i neki suvremeni priručnici *Povijesti Crkve*.[35] Međutim, spomenuto Konstantinovo pismo kojim poziva na sabor u Niceji u uvodnom paragrafu donosi da car poziva biskupe 19. lipnja na dvadesetu obljetnicu svoje vladavine (vicennalia).[36] Uzmemo li u obzir da je te godine Uskrs bio 18. travnja i da je prekomorska

30 Konstantinovo pismo: https://www.fourthcentury.com/urkunde-20/ (pristup: 22. 1. 2026.). Dio pisma koje se odnosi na premještanje sabora donosi Fernandz: S. FERNÁNDEZ, „Who convened the first council of Nicea: Constantine or Ossius?", 206.

31 Car je biskupima koji su putovali na koncil dao privilegiju korištenja mreže *cursus publicus*, mreže koju su inače koristili samo ovlašteni kuriri i koja je omogućavala brzu cirkulaciju pošte diljem Carstva. Sastojala se od niza međusobno povezanih postaja na kojima je bilo moguće mijenjati konje. Euzebije, VC, III, 6, bilj. 16.

32 G. Bardy piše: „Tko god je bio koji je prvi došao na ideju koncila, car Konstantin je preuzeo na sebe da ga provede u djelo" G. BARDY, „Le origini dell'arianesimo ed il concilio di Nicea", 102.

33 Sokrat, HE, I, 13,

34 G. BARDY, „Le origini dell'arianesimo ed il concilio di Nicea", 104-105, bilj. 51.

35 G. BARDY, „Le origini dell'arianesimo ed il concilio di Nicea", 104; K. BAUS – E. EWIG, „Crkva od Niceje do Kalcedona", 26; Karl BIHLMEYER – Hermann TUECHLE, *Storia della Chiesa, Vol, I: L'antichita cristiana* (Brescia: Editrice Morcelliana: 2000.), 299.

36 H. PIETRAS, Concilio di Nicena (325) nel suo contesto, 130.

plovidba premda otvorena 25. ožujka, ali ipak ograničena do 27. svibnja kad se službeno proglašavalo *mare apertum ili liberum* te da bi kopneni put od Antiohije do Niceje, od oko 1200 milja, carskom poštom zahtijevao 60 dana, skloni smo više vjerovati Konstantinovu pismu nego Sokratu i zaključiti da je koncil otvoren 19. lipnja, a završio 25. srpnja 325. na dan kad se slavila dvadeseta obljetnica njegove vladavine.[37]

Također nije poznat ni točan broj sudionika. Prema sačuvanim listama broj varira između 194 i 318 s tim da je broj rastao kako je vrijeme odmicalo.[38] Euzebije piše da ih je bilo više od 250.[39] Sokrat piše da ih je bilo više od 300.[40] Gelazije da je broj premašio 300.[41] Sozomen piše da ih je bilo oko 320.[42] Teodoret na dva mjesta piše 318, a na jednom 270, ali navodi da ne može navesti njihov točan broj niti da se puno trudio to saznati. On također piše da je koncil izgledao „kao okupljena vojska mučenika" jer su mnogi sudionici na svojim tijelima nosili rane zbog svjedočenja za vrijeme progonstva.[43] Rufin donosi brojku 318, a Atanazije, koji je bio sudionik koncila jednom donosi da ih je bilo 300, drugi put 318.[44] Prema poimeničnom popisu objavljenom na web stranici *Fourth century Christianity* sastavljenom na temelju raznih objavljenih i neobjavljenih popisa potpisnika Nicejskog vjerovanja, vjerovanje je popisalo 225 sudionika koncila, među njima i Domnus iz Panonije, vjerojatno sirmijski biskup.[45] Uz biskupe koncilu su prisustvovali i mnogi, današnjim rječnikom rečeno *periti*, prezbiteri i đakoni među kojima je bio i tada mladi đakon Atanazije i jedan broj učenih muževa laika.[46]

37 H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 130-132. Euzebije piše: „U isto vrijeme se završavala dvadeseta obljetnica njegove vladavine" Euzebije, VC, III, 14. Sozomen slično: „Upravo u vrijeme kada je koncil donio ove odluke, slavila se dvadeseta obljetnica Konstantinove vladavine jer je prema rimskom običaju svaka deseta godina vladavine bila obilježavana svečanošću. Car je stoga smatrao prikladnim pozvati koncil na proslavu te im je darovao prigodne darove." Sozomen, HE, I, 25.

38 H. PIETRAS, Concilio di Nicena (325) nel suo contesto, 132.

39 Euzebije, III, 8.

40 Sokrat, HE, I, 8.

41 Gelazije, HE, F 11, (str. 13)

42 Sozomen, HE, 1, 17.

43 Teodoret, HE, I, 7; I, 11; I, 8; I, 7.

44 Rufin iz Akvileje, 10, 1. Atanazijevi podatci: K. BAUS – E. EWIG, „Crkva od Niceje do Kalcedona", 25.

45 Listu pogledati: https://www.fourthcentury.com/subscribers-at-the-council-of-nicaea-325/ (pristup: 6. 2. 2026.). Autori popisa su napisali „Domnus of Strido [Stridon]", međutim u samom uvodu su naveli da popisi pate od iskrivljivanja naziva toponima koji su kasnijim prepisivačima bili nepoznati.

46 Euzebije, VC, III, 8. Sokrat vjerojatno na temelju Euzebija. Sokrat, HE, I, 8.

4. Tijek koncila

Zapisnici koncila nisu sačuvani tako da se moramo osloniti na Euzebija i stare crkvene povjesničare. Koncil je sazvan u carskoj palači. Na početku koncila cara je pozdravio neki od biskupa. Tko je to bio, nije poznato. Euzebije samo piše da je to bio „biskup koji je sjedio na čelu desnog krila".[47] Prema Sozomenu, to je bio Euzebije Cezarejski.[48] U sadržaju koji stoji na početku knjige *Vita Constantini* koji nije sastavio Euzebije, nego neki redaktor koji je živio u vrijeme blizu pisanja ovoga djela, stoji da ga je pozdravio biskup Euzebije, ali ne navodi koji.[49] Mogao je biti i Euzebije iz Nikomedije. Pietras je mišljenja da treba vjerovati Sozomenu, odnosno da je to bio Euzebije Cezarejski jer tomu, kako on piše, nitko, vjerojatno misleći na stare povjesničare, ne proturječi.[50] Teodoret Cirski piše da je to bio Eustahije iz Antiohije.[51] Činjenica da se Hozije iz Kordobe uvijek nalazi na prvom mjestu popisa biskupa sudionika koncila upućuje na mogućnost da bi to mogao biti i on. Ova činjenica također upućuje na mogućnost da je Hozije bio predstavnik rimskog biskupa[52] jer se poslije njega redovito potpisuju dvojica rimskih svećenika, Papinih izaslanika, Vito i Vicenzo.

Car je pozdravio nazočne biskupe na latinskom. Potom je njegov govor preveden na grčki. Pozvao je koncilske oce da se ne boje ući u srž rasprave i da razriješe „svaki čvor spora prema zakonima mira".[53] Iz daljnjeg Euzebijava izlaganja vidi se da je car govorio i grčki.[54] Pietras na temelju toga i same činjenice da je broj biskupa koji je poznavao latinski na koncilu bio vrlo malen zaključuje da je Konstantinov govor na otvaranju koncila bio govor *Pontifexa Maximusa* koji je koristio službeni latinski jezik.[55] Nakon careva pozdrava, prateći Euzebija kao prvog informatora o događajima na koncilu, uslijedile su međusobne optužbe i žestoka rasprava o mnogim pitanjima.[56] Međusobne optužbe spominju

47 Euzebije, VC, III, 11.
48 Sozomen, HE, I. 19.
49 Euzebije, VC, str. 62-63.
50 H. PIETRAS, Concilio di Nicena (325) nel suo contesto, 129.
51 Teodoret, HE, I, 7.
52 Ovo piše Gelazije: HE, F11 (p. 73); Baus i Ewig ne odbacuju ovu mogućnost. K. BAUS – E. EWIG, „Crkva od Niceje do Kalcedona", 26.
53 Euzebije, VC, III, 12, 5. Inače cijeli carev govor: Euzebije, VC, III, 12. Carev govor ukratko prepričan donosi Sozomen. Sozomen, HE, I, 19.
54 Euzebije, VC, III, 13, 2.
55 H. PIETRAS, Concilio di Nicena (325) nel suo contesto, 133-134.
56 Euzebije, VC, III, 13, 1.

i ostali antički pisci Gelazije,[57] Sokrat,[58] Teodoret[59] i Rufin.[60] Sozomen piše da su mnogi iskoristili priliku i caru podnosili optužbe jedni protiv drugih. Kako se to događalo iz dana u dan, car je odredio jedan dan kad su mu se trebale podnijeti sve optužbe. Kad je došao određeni trenutak, uzeo je ta pisma, pokazao im ih, dao ih zapaliti, pozvavši koncilske oce da se međusobno pomire i posvete zadatku zbog kojeg su došli u Niceju.[61] Prema Teodoretu car je zapalio pisma na kraju koncila „izjavljujući zakletvom da nije pročitao ni riječi od njih".[62]

Euzebije, koji je bio sudionik koncila, u *Vita Constantini* uopće ne donosi o čemu su bile „žestoke rasprave", nego odmah prelazi na carevu ulogu koji je „strpljivo saslušavao sve, brižno i pažljivo razmatrao različite teze te je, iznoseći prigovore čas jednoj, čas drugoj strani u vezi s njihovim tvrdnjama, mirno uspio pomiriti suparnike. Svakome se obraćao blago i govorio je na grčkom jer taj jezik nipošto nije ne poznavao; tako se pokazivao ugodnim i ljubaznim, čas neke uvjeravajući, a druge riječima opominjući, čas hvaleći one koji su govorili primjereno i vodeći sve prema općem suglasju, dok ih nije učinio jednodušnima i složnima u vezi sa svakim neslaganjem, tako da je prevladala jedna vjera i bila priznata i svi su prihvatili isti datum za slavlje blagdana Spasitelja."[63] Svoj opis događanja na Nicejskom koncilu jednostavno završava riječima: „Zajedničke odluke bile su pismeno potvrđene potpisom svakoga."[64] Zbog čega je Euzebije u carevu životopisu, koji je završio neposredno poslije careve smrti koja je bila 337., ispustio teme „žestokih rasprava", nije poznato. Najvjerojatnije bi moglo biti da to nije smatrao dijelom careva životopisa! Euzebije je

57 Gelazije, HE, F12b (p. 79).

58 Sokrat, HE, I, 8.

59 Teodoret, HE, I, 11.

60 Rufin iz Akvileje, HE, 10, 2b.

61 Sozomen, HE, I, 17.

62 Teodoret, HE, I, 11.

63 „ […] car je sve strpljivo slušao i s trudom i pažnjom procjenjivao različita stajališta, iznoseći prigovore, s vremena na vrijeme, u odnosu na ono što su tvrdile dvije strane, te je tako smireno uspijevao pomiriti suparnike. Svakome se obraćao s blagošću i govorio je na grčkom, jer mu taj jezik nipošto nije bio nepoznat; na taj je način bio ugodan i pristupačan, sada uvjeravajući jedne, a opominjući druge svojim riječima, sada hvaleći one koji su govorili primjereno, i vodeći sve prema općem suglasju, dok ih nije učinio jednodušnima i složnima u vezi sa svakim prijeporom, tako da je prevladala jedna jedina vjera i bio priznat od svih isti datum slavljenja blagdana Uskrsa." Euzebije, VC, III, 13, 1 - 14. Sokrat o carevu sudjelovanju na koncilu slijedi i dijelom citira Euzebija. Sokrat, HE, I, 8. Sozomen također bez citiranja. Sozomen, HE, I, 19-20.

64 Eusebije, VC, III, 14.

nešto detaljniji, ali ne previše, u pismu upućenom svojoj Crkvi u Cezareji poslije koncila.[65] U spomenutom pismu piše da je on predložio vjerovanje[66] koje je „najpobožniji car" prihvatio te savjetovao svim prisutnima da se slože s njim, uz umetanje pojma „homoousios". Piše također da je o pojmu „homoousios" postojala rasprava, kao i o sintagmi „rođen, a ne stvoren" te, tek kad im je objašnjeno značenje tih riječi, da su se s njima složili i prihvatili vjerovanje.[67] Tko je predložio pojam „homoousios"? Pietars vjeruje Euzebiju i piše da je to najvjerojatnije učinio car premda nije poznavao teologiju jer se nijedan od biskupa prisutnih na koncilu to ne bi usudio učiniti. Svoju tezu argumentira činjenicom da do tada nije poznat nijedan „teolog Crkve" koji je upotrijebio ovaj pojam. O tome tko je mogao caru sugerirati ovaj pojam, ako mu ga je uopće sugerirao, jednostavno piše „ne zna se".[68]

Kao što je gore navedeno, Euzebije u carevu životopisu piše da su svi prisutni potpisali odluke koncila pa tako i vjerovanje.[69] Za one koji ne bi prihvatili ovo vjerovanje, odnosno za one koji bi i dalje pristajali u Arijev nauk, bila je predviđena *anatema*.[70] Euzebije ni u carevu životopisu ni u pismu upućenom Crkvi u Cezareji ne donosi ništa o osudi i progonstvu Arija i njegovih pristaša. Međutim, kroz literaturu se od starih vremena

65 Euzebijevo pismo Crkvi u Cezareji. https://www.fourthcentury.com/urkunde-22/ (2. 2. 2026.). Pismo donosi: Gelazije, HE, F13c (str. 109-113); Sokrat, HE, I, 8; Teodoret, HE, I, 12., te Pietras na grčkom i u talijanskom prijevodu s komentarom: H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 161-175. Premda postoje sumnje u autentičnost ovoga pisma, Pietras ga na temelju činjenice da ga donosi Atanazije, čiji odnosi s Euzebijem nisu bili dobri u to vrijeme, u svojemu djelu *De decretis*… smatra autentičnim. Smatram da bi se trebalo složiti s Pietrasovim mišljenjem. Ondje, 161.

66 Prema Pietrasu ovo vjerovanje nije bilo vjerovanje koje se ispovijedalo u Crkvi u Cezareji, nego vjerojatno vjerovanje predloženo od skupine biskupa (jedne strane), možda onih predvođenih Euzebijem iz Nikomedije. Da je bilo vjerovanje Crkve u Cezareji, Eusebije ga ne bi trebao pisati u svojemu pismu jer bi ono tamo već bilo poznato. H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 164-165.

67 Euzebijevo pismo Crkvi u Cezareji. https://www.fourthcentury.com/urkunde-22/ (2. 2. 2026.). Gelazije također spominje raspravu i zaključuje: „Tako se, nakon što je rasprava postigla široko slaganje, svima zajedno učinilo da *homoousios* mora biti uvršten kao definicija u crkveno ispovijedanje vjere, to jest da Sina treba ispovijedati kao onoga koji je iste biti kao i Otac." Gelazije, HE, F12f (p. 99).

68 H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 167-169. Ovdje Pietaras također donosi neka iznesena mišljenja tko bi caru mogao sugerirati ovaj pojam, ali ih argumentirano pobija. Ondje.

69 Euzebije, VC, III, 14.

70 Predviđena anatema: Euzebijevo pismo Crkvi u Cezareji. https://www.fourthcentury.com/urkunde-22/ (2. 2. 2026.); Gelazije, HE, F13c (p. 111). Usput rečeno u Euzebijevu pismu nalazi se najstarija verzija Nicejskog vjerovanja.

sve do dana današnjeg[71] provlači podatak da su na koncilu osuđeni, odnosno anatematizirani, Arije i dvojica afričkih biskupa Sekundo i Teona, protjerani jer nisu htjeli potpisati vjerovanje te da su također Euzebije iz Nikomedije, Teogonis iz Niceje i Maris iz Kalcedona zbog povlačenja potpisa na koncilske akte također bili protjerani. Crkveni povjesničari s kraja 4. i 5. stoljeća spominju i izopćenje i progonstvo, ali neujednačeno. Gelazije u svojoj povijesti piše da je car Konstantin odredio da oni koji proturječe vjerovanju trebaju biti protjerani te da su protjerana šestorica, ne navodeći imena, a da ih je bilo 11, čiji je predvodnik bio Euzebije iz Nikomedije, koji su potpisali vjerovanje „rukom, ali ne i voljom".[72] Sozomen piše da je koncil izopćio Arija i njegove pristaše i zabranio im ulazak u Aleksandriju te da je car protjerao Arija.[73] Teodoret donosi da ih je bilo više na koncilu koji su podržavali Arijevo učenje, ali da su se svi osim Sekunda i Teona odrekli Arija te su zbog toga bili izopćeni.[74] U pismu koncilskih otaca Crkvi u Aleksandriji, koje donose Sokrat i Teodoret, a čija je autentičnost sumnjiva,[75] stoji: „Čuli ste ili ćete čuti o ishodu njegova slučaja, da se ne bi činilo kako gazimo čovjeka koji je već primio kaznu koju zaslužuje za svoj grijeh. Njegova je bezbožnost bila toliko snažna da je upropastila i Teona iz Marmarike i Sekunda iz Ptolemaide, jer su obojica doživjela isti ishod."[76] Nešto više detalja o tim slučajevima donosi Filostorgije, arijevac, u svojoj *Crkvenoj povijesti*. On piše da je car odredio da će oni koji ne potpišu vjerovanje biti kažnjeni progonstvom. Kad je Ariju i onima koji su bili s njime ponuđeno da potpišu, oni su radije izabrali progonstvo. Potom su Arije, dvojica spomenutih biskupa Sekundo i Teona i svećenici koji su bili s njima protjerani u Ilirik.[77] Pietras smatra da Arije i njegova dva prijatelja Sekundo i Teona, niti su bili na koncilu u Niceji niti su na njemu izopćeni jer kao izopćenici aleksandrijske sinode nisu mogli ni prisustvovati koncilu, odnosno da su bili izopćeni, ali ne u Niceji,

71 G. BARDY, „Le origini dell'arianesimo ed il concilio di Nicea", 110; K. BAUS – E. EWIG, „Crkva od Niceje do Kalcedona", 28.

72 Gelazije, HE, 12f (p. 99)

73 Sozomen, HE, I, 21.

74 Teodoret, HE, I, 7; I, 8.

75 Pietras ovo pismo smatra falsifikatom iz razloga jer njegov sadržaj Atanazije uopće ne koristi premda bi mu bio jako dobro došao u njegovoj obrani. Henryk PIETRAS, „Lettera di Costantino alla Chiesa di Alessandria e Lettera del sinodo di Nicea agli Egiziani (325) i falsi sconosciuti da Atanasio?", *Gregorianum* 3 (2008.), 727-739.

76 Sokrat, HE, I, 9; Teodoret I, 8; Pietras u grčkom izvorniku i talijanskom prijevodu s komentarom: H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 199-203.

77 Philostorgius, *Church history*, Philip R. AMIDON (prev.), (Atalanta: Society of Biblical Literature, 2007.), 13.

nego u Aleksandriji krajem 324. ili početkom 325.[78] Opća anatema, koja se nalazi na kraju teksta vjerovanja koje je Euzebije prenio svojoj crkvi u Cezareji, morala je zahvatiti njih trojicu i njihove pristaše, a što se tiče progonstva, ne bi trebalo ne vjerovati starim crkvenim povjesničarima jer je u ono vrijeme to bila uobičajena kazna za „neposlušnike". Za Euzebija iz Nikomedije, Teogonisa iz Niceje i Marisa iz Kalcedona u Filostorgijevoj povijesti stoji da su se pokajali što su potpisali te da su otišli caru i rekli: „Nečasno smo postupili, Veličanstvo, potpisavši herezu iz straha pred tobom." Potom ih je car razgnjevljen, protjerao u Galiju.[79] Na drugom mjestu također u ovoj povijesti stoji za Euzebija iz Nikomedije da se to dogodilo tri mjeseca nakon koncila.[80] O progonstvu Euzebija i Teogonisa, ne spominje se Marisa, govori i sam car Konstantin u pismu crkvi u Nikomediji gdje piše da ih je prognao u „najudaljeniji mogući kraj".[81] Također o njihovu progonstvu može se naslutiti i iz careva pisma Teodotu iz Laodiceje koji je naginjao prema arijanizmu. Car mu je pisao da „lako može naučiti iz onoga što je zadesilo Euzebija i Teogonisa".[82]

5. Završetak koncila i postkoncilska pisma

Konstantin je nakon koncila za biskupe priredio banket (vecenallie) u svojoj palači u Nikomediji. Uručio je biskupima darove i prije razlaza pozvao ih još jednom i opomenuo da „čuvaju međusobni mir i da izbjegavaju nenavidne sporove" te se preporučio njihovim molitvama.[83] Uskoro nakon koncila uputio je pismo koje donosi Euzebije u carevu životopisu Crkvama koje nisu bile zastupljene na koncilu.[84] Na početku pisma Konstantin piše da mu je prvi cilj bio učiniti „da sveto mnoštvo vjernika Katoličke Crkve sačuva jednu vjeru, jednu čistu ljubav i jednodušno štovanje svemogućega Boga."[85] Govoreći o koncilu, dalje nastavlja da je svaki aspekt bogoslužja bio podvrgnut ispitivanju te „da više nije

78 H. PIETRAS, Concilio di Nicena (325) nel suo contesto, 200-201.

79 Philostorgius, *Church history*, 15-16.

80 Philostorgius, *Church history*, 13.

81 Grčki izvornik donosni Atanazije u *De decretis Nicenae*, 41. 1-17. Teodoret samo dio pisma: Teodoret, I, 20. Ovdje korišten engleski prijevod iz Atanazijeva *De decretis*: https://www.fourthcentury.com/urkunde-27/ (pristup: 5. 2. 2026.)

82 Pismo donosi Atanazije u: *De decretis Nicenae*, 42, 1-3. Ovdje korišten engleski prijevod: https://www.fourthcentury.com/urkunde-28/ (pristup: 5. 2. 2026.).

83 Euzebije, CV, III, 16, 21, 23.

84 Euzebije, CV, III, 17-20.

85 Euzebije, CV, III, 17, 1.

ostao nikakav prostor za razilaženja u mišljenjima i prijepore oko vjere."[86] Ostatak pisma posvećen je odluci o danu slavljena Uskrsa. Obavijestio je Crkve koje nisu bile prisutne na koncilu da su koncilski oci dogovorili da se Uskrs slavi istog dana u cijeloj Crkvi, i to prema praksi kako se slavi u Rimu, u Italiji, u cijeloj Africi i Egiptu, u Španjolskoj, Galiji, Britaniji, Egiptu i Libiji, u cijeloj Grčkoj, u azijskoj dijecezi, pontskoj i Ciliciji.[87] Osim ovoga postoje još dva postkoncilska pisma čija je autentičnost upitna.[88] Jedno je Konstantivno pismo crkvi u Aleksandriji koje donosi Sokrat u svojoj crkvenoj povijesti, a drugo već spomenuto koncilsko pismo Crkvi u Aleksandriji i Crkvama u Egiptu, Libiji i Pentapoliju. Konstantin pismom Crkvi u Aleksandriji obavještava tamošnju Crkvu da su koncilski oci donijeli ispovijest prave vjere te poziva, izgleda one koji su bili skloni Ariju, da je prihvate.[89] U koncilskom pismu Crkvi u Aleksandriji, Egiptu, Libiji i Pentapoliju koncilski oci obavještavaju tamošnje Crkve o ishodu tri slučaja: Arijeva, Melicijeva i danu slavljena Uskrsa. Što se tiče Arija, pišu da su pred carem razmotrili „bezbožnost" njegovu i njegovih pristaša te da su jednoglasno odlučili „da se njegovo mišljenje zajedno sa svim bogohulnim izrazima proklinje".[90] U slučaju Melicija koncil je odlučio da ostane na svojoj stolici, ali bez ovlasti zaređivanja. Također mu je bilo zabranjeno pojavljivati se u drugim područjima i gradovima tako da mu je od biskupstva ostao samo naslov. Oni, koje je on zaredio, mogu se prihvatiti u službu nakon što budu potvrđeni „zakonitijim" ređenjem. Oni su mogli zadržati „svoj časni položaj i obavljati liturgijske službe, ali će u svakom slučaju biti drugi u odnosu na članove klera u svakoj župi i Crkvi koji su zaređeni kao podložni našem časnom supatniku u službi Aleksandru. Stoga ne smiju po vlastitoj volji postavljati koga žele, davati prijedloge ili uopće išta činiti bez pristanka biskupa Katoličke Crkve koji je podložan Aleksandru."[91] Oko datuma slavljenja Uskrsa obavijestili su spomenute Crkve da će sva „braća na Istoku koja su ga ranije slavila kad su i Židovi slavili Pashu, od sada slaviti u skladu s Rimljanima, s vama i sa svima

86 Euzebije, CV, III,17, 2.

87 Euzebije, CV, III, 19,1.

88 Pogledati: H. PIETRAS, „Lettera di Costantino alla Chiesa di Alessandria e Lettera del sinodo di Nicea agli Egiziani (325) i falsi sconosciuti da Atanasio?", 727-739.

89 Sokrat, HE, I, 9; Pietras u grčkom izvorniku i talijanskom prijevodu: H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 194-198.

90 Sokrat, HE, I, 9; Teodoret, HE, I, 9. U grčkom izvorniku i talijanskom prijevodu s komentarom donosi ga i Pietars: H. PIETRAS, *Concilio di Nicena (325) nel suo contesto*, 199-204.

91 Sokrat, HE, I, 9.

nama koji od davnine" slavimo zajedno s vama.[92] Osim postkoncilskih pisama koja su neposredno vezana za koncilsko vrijeme, tu je još progonstvo Euzebija iz Nikomedije i Narcisa iz Niceje o čemu je gore bilo riječi.

Zaključak

Nakon što je ovladao istočnim dijelom Carstva, car Konstantin zatekao je tri velika problema koja su razdirala Crkvu na Istoku. To je bio neujednačen datum slavljena Uskrsa, Arijeva kontroverzija i Melicijev raskol u Egiptu i Libiji. Budući da je jedinstvo Crkve bilo bitno za jedinstvo Carstva, a ispravno štovanje Boga za njegov prosperitet, car je u ulozi *Pontifexa Maximusa* probleme najprije pokušao riješiti misijom Hozija iz Kordobe. Hozije je po carevu nalogu otputovao u Aleksandriju gdje je sazvao jedan koncil koji nije uspio riješiti probleme tamošnje Crkve. Iz Aleksandrije je otputovao u Antiohiju gdje je sazvao još jedan koncil na kojem također nisu riješeni problemi tamošnje Crkve te je potom sazvao „veliki koncil" u Anciri. Po povratku iz Antiohije u carsku prijestolnicu o neuspjehu svoje misije i sazivanju koncila u Anciri obavijestio je cara Konstantina koji je sazvani koncil u Anciri premjestio u Niceju želeći sam na njemu biti nazočan i svojim autoritetom doprinijeti rješavanju problema. Te godine obilježavala se i 20-a obljetnica careve vladavine. Koncil je otvoren u carskoj palači najvjerojatnije 19. lipnja 325. Na njemu je sudjelovalo između 194 i 318 biskupa i sam car koji je, na temelju Euzebijeva opisa tijeka koncila, moderirao koncilom i odigrao presudnu ulogu u donošenju bitnih odluka. Na koncilu je osuđeno Arijevo naučavanje, donesena zajednička pravovjerna ispovijest vjere, tj. vjerovanje u kojem se ispovijeda da je Sin pravi Bog, rođen, a ne stvoren, *istobitan* s Ocem. Utvrđen je također i zajednički dan slavljenja Uskrsa, onako kako se on slavio na Zapadu i u Aleksandriji, tj. počevši od proljetne ravnodnevnice u nedjelju nakon prvog punog mjeseca. Koncil je završio danom slavljenja 20-e obljetnice vladavine cara Konstantina 20. srpnja 325.

92 Sokrat, HE, I, 9.

CONCILIO DI NICEA: CONTESTO STORICO, SVOLGIMENTO E RUOLO DELL'IMPERATORE COSTANTINO

Sintesi

Nel presente contributo vengono esaminati il contesto storico della convocazione, lo svolgimento e il ruolo dell'imperatore Costantino in relazione al Concilio di Nicea dell'anno 325. La tematica è articolata in cinque capitoli. Il primo capitolo tratta della situazione della Chiesa in Oriente dopo che Costantino ebbe assunto il controllo anche di quella parte dell'Impero. Il secondo capitolo prende in esame i primi interventi di Costantino nel tentativo di risolvere i problemi esistenti. Il terzo e il quarto capitolo sono dedicati rispettivamente alla convocazione e allo svolgimento del concilio, mentre il quinto ed ultimo capitolo analizza la conclusione dell'assemblea e le attività postconciliari immediate dell'imperatore Costantino. Il lavoro si fonda principalmente sulla documentazione delle fonti, cioè sulle opere degli storici ecclesiastici antichi Eusebio, Socrate, Sozomeno, Teodoreto di Cirro, Filostorgio e Rufino di Aquileia, disponibili in traduzione italiana e inglese, nonché sulla letteratura contemporanea, in modo particolare sulla monografia di Henryk Pietras, „Concilio di Nicea (325) nel suo contesto". Dopo aver assunto il dominio sulla parte orientale dell'Impero, l'imperatore si trovò di fronte a tre grandi problemi della Chiesa in Oriente: la questione della non uniformità nella data della celebrazione della Pasqua, la controversia ariana e lo scisma meliziano. In qualità di Pontifex Maximus, egli cercò di risolvere tali questioni inviando in missione in Oriente il vescovo Osio di Cordova. Non essendo riuscito a trovare una soluzione „sul posto", Osio convocò un „grande concilio" ad Ancira, che l'imperatore Costantino trasferì a Nicea, ritenendo evidentemente che la sua presenza e l'autorità imperiale avrebbero contribuito a una soluzione più rapida e agevole dei problemi. Così avvenne. Secondo Eusebio, l'imperatore moderò i lavori conciliari e svolse un ruolo decisivo nell'adozione delle decisioni principali. La dottrina di Ario fu condannata, fu promulgato il simbolo niceno ortodosso, si giunse a un accordo circa la comune data della celebrazione della Pasqua e si risolse il caso di Melizio.

Parole chiave: *Concilio di Nicea, ruolo dell'imperatore Costantino, dottrina di Ario, Pasqua, simbolo niceno.*